

INGRID ARNESDOTTER

Mötet mellan juridiskt och redovisningsekonomiskt tänkande inom associationsrätten – Ett förståelseproblem*

INGRID ARNESDOTTER är professor emerita i affärsrätt vid Linköpings universitet.

Det möte som utpekats i rubriken är det som sker på arenan Skyddet för det egna kapitalet. I min roll som lärare för omväxlande blivande redovisningsekonomer respektive blivande affärsjurister, har jag funnit att för studenterna är mötet ofta högst frustrerande. Därför har jag länge bemödat mig om att reda ut varför det förhåller sig på detta vis. Det gläder mig att få tillägna Rolf Dotevall denna artikel vari resultaten för första gången presenteras för en akademisk publik. Dessa kan helt kort sammanfattas så här: Frustrationen skapas

- av språkförbistring
- av att en balansräkning inte är en beskrivning av samma sort som en bouppteckning
- av föreställningen att begreppet värde är entydigt
- av en förförståelse som säger att juridiska normers konsekvenser inte är något som man kan ta reda på med hjälp av de fyra räknesätten
- av det överraskande i att en princip om lika rätt får konsekvenser för aktiers ekonomiska värde
- av det undflyende hos begreppet andel i en association.

* Denna artikel är tidigare publicerad i Festskrift till Rolf Dotevall, Juristförlaget i Lund 2020, s. 53–67. Såväl författaren som förlaget har godkänt denna publicering.

Framhållas skall att resultaten vilar uteslutande på mina iakttagelser och reflexioner. Någon litteraturstudie har jag inte gjort, men väl vad som möjligen kan kallas experiment. De består i att jag i undervisningen prövat mig fram ifråga om vad jag lyfter fram i min undervisning om kapitalskyddet.

1. SPRÅKFÖRBISTRING

1.1 De grundläggande juridiska respektive redovisningstekniska begreppen är inte desamma

Som jag ser det ligger det en avgörande svårighet i att juridiken och företagsekonomi inte beskriver verkligheten¹ med hjälp av samma begrepp. Juridiken vilar på att de grundläggande beståndsdelarna i en verklighetsbeskrivning är begrepp som egendomsobjekt, juridiska personer och rättshandlingar. Ekonomen ser istället resurser, företag, verksamheter, redovisningsenheter, affärshändelser och bokslutstransaktioner.

Begreppen egendomsobjekt och resurser har endast delvis samma innehåll. Vissa slags resurser i en näringsverksamhet (t.ex. goodwill) är inte samtidigt egendomsobjekt och det är inte alla slags egendomsobjekt som samtidigt kan utgöra en resurs i sin ägares näringsverksamhet. Ett exempel på det senare är en äldre dator som visserligen fungerar, men som inte längre motsvarar sin ägares behov och inte heller lockar någon köpare. Juridiskt sett är datorn ändå ett förmögenhetsobjekt, om än utan ekonomiskt värde, ty rent principiellt kan den säljas, hyras ut etc. För ekonomen saknar detta förhållande betydelse. Eftersom förmögenhetsobjektet varken kan användas i sin ägares näringsverksamhet eller säljas, så är den inte en resurs för verksamheten.

På motsvarande sätt förhåller det sig med begreppen juridisk person respektive företag/verksamhet/redovisningsenhet liksom begreppen rättshandling respektive affärshändelse/bokslutstransaktion. För en jurist är det av central betydelse huruvida en organisatorisk enhet är en juridisk person eller en del av juridisk person (och i så

¹ Jag tillåter mig att använda ordet verkligheten i dess osofistikerade betydelse.

fall vilken denna är), eftersom en del av en juridisk person inte är ett rättssubjekt och följaktligen inte kan företa rättshandlingar. För ekonomer ligger det ofta ingenting märkligt i att säga att inköpsavdelningen säljer vidare till en tillverkande enhet eller att internjuristen säljer sina tjänster till reklamationsavdelningen. Den terminologin speglar bara ett synsätt enligt vilket varje organisatorisk enhet är en redovisningsenhet.

Motsvarande gäller förhållandet mellan begreppet rättshandling å ena sidan och begreppet affärshändelse å den andra. För juristen är det väsentligt huruvida en viss individs agerande medför juridiska konsekvenser, och i så fall vilka? Juristen frågar sig därför: Är detta en rättshandling? Vad för slags rättshandling är det? En redovisningsekonom frågar istället: Medför detta agerande bokföringsskyldighet? Om ja, vilka redovisningskonton skall debiteras respektive krediteras? Med vilka belopp? För ekonomen är således det avgörande huruvida det är fråga om en affärshändelse – inte vad för slags rättshandling/-ar som har företagits. En annan sak är att definitionen av affärshändelser² är sådan att en affärshändelse samtidigt alltid utgörs av minst en rättshandling.

1.2 Samma term men olika begrepp

Även om en viss term används av såväl jurister som ekonomer, är det inte säkert att de bakomliggande begreppen är desamma. Inte sällan används dessa ord dessutom i allmänspråket och i värsta fall är det då fråga om ett tredje begrepp, mer eller mindre överlappande med det juridiska begreppet och/eller det redovisningstekniska begreppet. Typiska exempel inom området Skyddet för eget kapital är: Tillgång, skuld, inkomst, intäkt, utgift, kostnad.

Enligt Nationalencyklopedins ordbok (NEO) är den allmänspråkliga betydelsen av ordet tillgång ”möjlighet att skaffa eller utnyttja något”, men också ”värdefull resurs”. I plural betyder det ”ekonomiska resurser”. I ekonomers språkbruk är ordet tillgång (och

² Alla förändringar i storleken och sammansättningen av ett företags (en bokföringsskyldigs, min anm.) förmögenhet som beror på företagets ekonomiska relationer med omvärlden, såsom in- och utbetalningar, uppkomna fordringar och skulder samt egna tillskott till och uttag ur verksamheten av pengar, varor eller annat. BFL1 kap. 2 § 1 st. 6 p.

dess böjningar) frekvent förekommande och det finns ingenting som tyder på annat än att det är betydelsen ekonomisk resurs som avses. Det ekonomiska begreppet tillgång är således mer renodlat än det allmänspråkliga tillgångsbegreppet.

I ett företags verksamhet är allt som kan användas för att uppnå syftet med denna verksamhet en resurs – och därmed en tillgång – för företaget. Användningen kan bestå i att tillgången brukas/förbrukas i verksamheten eller genom att den säljs. Detta innebär att under rubriken Tillgångar i en årsbalansräkning finns förtecknat såväl resurser som utgörs av egendomsobjekt som resurser som inte gör detta. Till den sistnämnda kategorin hör t.ex. balanserade utgifter för forsknings- och utvecklingsarbeten och liknande arbeten, förskott avseende immateriella respektive materiella anläggningstillgångar eller till leverantörer, hyresrätter, goodwill, pågående nyanläggningar eller arbete för annans räkning, förutbetalda kostnader och upplupna intäkter. I en verksamhet som ska avvecklas är det bara sådant som kan säljas som utgör resurser, d.v.s. är tillgångar. Redan av detta skäl skiljer sig tillgångsförteckningen i en balansräkning från motsvarande förteckning i en konkursbouppteckning.³

För jurister i allmänhet är ordet tillgång inte en juridisk term. När det används i lagtext, avgör sammanhanget om ordet används i sin allmänspråkliga betydelse, i sin redovisningsrättsliga betydelse eller som en synonym till egendomsobjekt. Det sistnämnda användnings sättet illustreras väl i regleringen av de förmögenhetsförteckningar som skall upprättas i anledning av bodelning, arvskifte, vid konkurs och inför offentlig ackordsförhandling utanför konkurs.⁴ I samtliga fall anges att det som skall tas upp i förteckningarna är varje makes/den dödes/konkursgäldenärens/gäldenärens tillgångar och skulder. I övrigt omtalas dessa tillgångar såsom egendom.

Betydligt mer förvirrande är bruket av termen skuld. Enligt NEO betyder ordet skuld ”(lånad) penningsumma som man är skyldig att betala (tillbaka)”. Gemensamt för det redovisningsrättsliga och det förmögenhetsrättsliga skuldbegreppet är att det ska vara fråga om

³ Ett andra skäl är att endast utmätningsbara tillgångar ingår i ett konkursbo.

⁴ ÄktB 9 kap. 5 §, ÄB 20 kap., KL 7 kap. 13 §, FrekL 3 kap. 14 §.

förpliktelser som, när de infrias, medför ett utflöde av ekonomiska resurser. Denna avgränsning är tillräcklig inom förmögenhetsrätten, men inte inom redovisningssätten. Detta beror på att årsredovisningen ska ”ge en rättvisande bild av företagets ställning och resultat”.⁵ Därför är det viktigt att i balansräkningen lämna information inte bara om förpliktelseernas existens, utan även om tidpunkten för det kommande utflödet och om hur stort detta i realiteten kan antas komma att bli. Informationsbehovet fylls dels genom att det redovisningsrättsliga skuldbegreppet har givits en såväl snävare som vidare utformning än det förmögenhetsrättsliga begreppet skuld, dels genom att begreppet skuld har fått sällskap av begreppen avsättningar och eventalförpliktelser.

Inom förmögenhetsrätten accepteras en förpliktelse som en skuld, oavsett om dess existens är villkorad eller ovillkorad, om dess belopp är säkert eller osäkert eller om dess förfallotidpunkt är säker eller osäker. Redovisningsrätten är betydligt mera restriktiv. En förpliktelse är inte en skuld med mindre än att såväl dess existens, dess belopp och dess förfallotidpunkt är säkra. Å andra sidan räknas även ”upplupna kostnader och förutbetalda intäkter” som skuld i redovisningsrättslig mening.

Som avsättningar redovisas förpliktelser ”som är hänförliga till räkenskapsåret eller tidigare räkenskapsår och som på balansdagen är säkra eller sannolika till sin förekomst men ovissa till belopp eller till den tidpunkt då de ska infrias”.⁶ Detta för med sig att åtskilliga förpliktelser, som inom förmögenhetsrätten omfattas av begreppet skuld, i en balansräkning istället ska redovisas som avsättningar. Exempel är: utfästa pensioner, skatter, garantiåtaganden och skadeståndsskyldighet när beloppet är tvistigt. Hit hör alltså många, men inte alla, villkorade skulder. Övriga villkorade skulder är istället omfattade av det redovisningsrättsliga begreppet eventalförpliktelser. Exempel är borgensåtaganden. Sådana redovisas endast ”inom linjen”.⁷ Avgränsningen av vad som ingår i begreppet avsättningar

⁵ ÅRL 2 kap. 3 §.

⁶ ÅRL 3 kap. 9 §.

⁷ Inom linjen: Tas inte upp som en post i balansräkningen, men anges i anslutning till denna, t.ex. i en not.

leder också till att vissa ovillkorliga skulder (i förmögenhetsrättslig mening) inte kommer att tas upp i balansräkningen ens som avsättningar. Detta gäller ovillkorliga skulder vars belopp inte bara är osäkra utan även omöjliga att beräkna på ett tillförlitligt sätt. Ett exempel är: Skadeståndsskyldighet föreligger men beloppet är ännu så länge helt obekant. Även detta slags förpliktelser innefattas i begreppet eventualförpliktelser.

Så kallade latent skulder⁸ ingår inte i vare sig det förmögenhetsrättsliga eller det redovisningsrättsliga skuldbegreppet. I redovisningsrätten uppmärksammas ändå ett visst slags latent skulder, nämligen latent inkomstskatteskulder. Sådana kan i en balansräkning förekomma under såväl rubriken Obeskattade reserver som rubriken Avsättningar. En grund för uppkomsten av obeskattade reserver är att tillgångar kan med skatterättslig verkan skrivas av till ett belopp som är lägre än vad tillgången skulle kunna säljas för. En framtida försäljning skulle därför leda till en skattepliktig inkomst. Latent inkomstskatteskuld kan vara en följd också av att inkomstskatt beräknas på grundval av alla skattepliktiga inkomster och avdragsgilla utgifter under ett visst beskattningsår. Detta för med sig att en inkomstskatteskuld inte är slutgiltig förrän i och med beskattningsårets utgång. Dessförinnan är den en latent skuld. Om företagets räkenskapsår slutar tidigare än beskattningsåret, är inkomstskatteskulden fortfarande en latent skuld på bokslutsdagen. En sådan latent skuld torde i balansräkningen tas upp som avsättning.

Informationsvärdet hos utsagor om ekonomisk ställning står och faller med ett stringent bruk av ”begreppstrillingarna” inbetalning/inkomst/intäkt respektive utbetalning/utgift/kostnad. För ekonomer betyder utbetalning/inbetalning att betalningsmedel har lämnats ut/erhållits. Om tillgängliga betalningsmedel matchar utbetalningsbehovet, såväl till storlek som tidpunkt, så sägs subjektet ifråga ha likviditet. Om inte, så föreligger illikviditet. Termerna inkomster/utgifter betecknar inbetalningar som ökar respektive utbetalningar som minskar det ekonomiska utfallet av den verksamhet som föran-

⁸ Latenta skulder är skulder som ännu inte har uppkommit, men som ofrånkomligen uppstår så snart en fysisk eller juridisk person företar en viss sorts handling.

lett inkomsterna/utgifterna. Inkomst och utgift är således begrepp som är kopplade till resultatsberäkningen och därmed till subjektets lönsamhet. Många utbetalningar, men verkligen inte alla, innebär utgifter. Att betala av en skuld gör inte betalaren rikare (skuldminskningen) eller fattigare (minskningen av betalningsmedel); de båda förändringarna av betalarens förmögenhet tar ut varandra. Men om betalaren dessutom erlagger ränta, då innebär den delen av utbetalningen en utgift. Motsvarande gäller för relationen mellan inbetalningar och inkomster. Borgenären som fick en del av sin fordran infriad, blev inte heller hen vare sig rikare eller fattigare. Men den samtidigt erhållna räntan utgör en inkomst. Också begreppen intäkt/kostnad är knutna till beräkningen av en verksamhets ekonomiska resultat. Skillnaden, i förhållande till begreppen inkomst/utgift, är att det handlar om verksamhetens resultat för en viss tidsperiod. En erhållen inkomst kan utgöra en förskottsbetalning för en prestation som betalningsmottagaren inte kommer att fullgöra förrän efter den period som resultatsberäkningen avser. Då utgör inkomsten inte en intäkt för den aktuella redovisningsperioden, utan först för den nästkommande. På motsvarande vis förhåller det sig med begreppen utgift/kostnad.

De ovan beskrivna distinktionerna är givetvis av stor betydelse när det gäller näringsverksamheter. Men hur är det med andra slags "ekonomier" – är det viktigt att skilja mellan likviditet och lönsamhet? Vanligen inte, ty i sådana ekonomier är det betalningsförmåga över tid som är det centrala. En orsak till detta är att det är (mer än kortvariga) betalningssvårigheter som utgör konkursgrund, inte olönsamhet. En annan sak är att olönsamhet är en möjlig orsak till brist på likvida medel. För fysiska personer, till skillnad från flertalet juridiska personer, tillkommer det faktum att en konkurs inte sätter punkt för personens existens. För vissa slags offentlighetsjuridiska personer, såsom staten och kommunerna, är läget det att de inte kan försättas i konkurs.

Det är därför inte överraskande att den betydelse de nu behandlade termerna har för ekonomer inte sammanfaller med dessa ords

betydelse enligt allmänspråket, d.v.s. det språk som studenterna har med sig till universitetet. Enligt NEO betyder inkomst i första hand fastställd regelbunden ersättning men kan också användas i samma betydelse som ordet intäkt. Följdriktigt anges ordet utgift som motsatsen till såväl inkomst som intäkt. Det sistnämnda ordet har enligt NEO betydelserna medel som inflyter som ersättning för ett visst bestämt åtagande och medel som inflyter som ersättning för vad som utförts under en viss period. Utgift definieras som medel som betalas ut som ersättning för något nödvändigt och sägs, som redan framgått, vara något som utgör motsatsen till såväl inkomst som intäkt. Vad gäller ordet kostnad så sägs det uttrycka ett beräknat, sammanlagt värde av för ett visst ändamål förbrukade tillgångar och/eller tjänster och arbetstid. Något motsatsord anges inte. Som synes används i stor utsträckning ord som ingår i allmänspråket också som juridiska facktermer. I sådana fall är det inte ovanligt att facktermen har en mer preciserad innebörd än vad ordet har i allmänspråket, vilket redan det är förvirrande för studenterna. Ifråga om de nu aktuella facktermerna tillkommer ytterligare en förvirringsfaktor, nämligen att ord som i allmänspråket och inom förmögenhetsrätten kan användas som synonymer INTE kan göra detta när de används som företagsekonomiska eller redovisningsrättsliga termer.

1.3 Snarlika redovisningstekniska termer

Ett annat förståelseproblem vållas av att vissa redovisningstermer är snarlika såväl till sitt utseende (bokstavsdräkt) som till sin betydelse. Ett exempel är termerna avskrivning respektive nedskrivning. Båda betecknar att en tillgångs redovisade värde sänks. Skillnaden ligger i vad som föranlett sänkningen. Termen avskrivning används när det är fråga om en normal värdeminskning till följd av tillgångens förslitning eller tekniska åldrande. En nedskrivning, däremot, görs därför att tillgångens redovisade värde, efter avskrivning, är högre än dess marknadsvärde.

2. BALANSRÄKNINGENS MYSTERIER

2.1 Tillgångar-skulder-förteckningars funktion

I juristers värld är skyldigheten att upprätta förteckningar över ett rättssubjekts tillgångar och skulder ingen ovanlighet. Tidigare i denna artikel har jag nämnt de förteckningar som skall upprättas inför bodelning, arvskifte, vid konkurs och inför offentlig ackordsförhandling utanför konkurs. I samtliga dessa fall skall förteckningarna informera om hur stort det värde är som skall överföras till andre maken/dödsbodelägarna/konkursborgenärerna respektive ackordsborgenärerna. Eftersom värdeöverföring sker genom överföring av ägar rättigheter/ägarskyldigheter knutna till ett visst egendomsobjekt, står det klart att tillgångsförteckningen är en förteckning över egendomsobjekt (med angivande också av storleken av det värde som beräknas kunna bli överfört genom att objektet i sig överförs eller genom överföring av belopp som blivit tillgängligt genom att objektet har försålts). Vidare skall förteckningarna informera om rättssubjektets betalningsförpliktelser, eftersom dessas storlek och art (t.ex. med eller utan förmånsrätt i konkurs), inverkar dels på hur stort värde som kommer att kunna fördelas mellan de berättigade, dels på hur stor andel av detta värde som tillkommer var och en av de berättigade.

Det är min erfarenhet att studenternas förförståelse av balansräkningar är att också dessa utgör förteckningar över egendomsobjekt respektive betalningsförpliktelser. Tillgångsposter och skuldposter som är resultatet av bokslutstransaktioner framstår därför som obegripliga. Hur kan en hyresbetalning avseende nästkommande halvår utgöra en tillgång, den är väl inget egendomsobjekt? Och vad har posten obeskattade reserver att göra på creditsidan av balansräkningen – hur kan något som kallas för reserv utgöra en betalningsförpliktelse? Lika obegripliga är de poster som återfinns under rubriken Eget kapital. Många av dem har ju benämningar som slutar med ordet fond. En fond måste väl bestå av pengar eller annan egendom? Hur kommer det sig då att dessa poster finns med på balansräkningens creditsida, precis som skulderna gör? Hur är det möjligt att

Eget kapital kan uppgå till ett minusbelopp? Och varför ökar inte aktiebolagets betalningsförmåga om aktiekapitalet minskas utan att någon återbetalning sker till aktieägarna?

Bästa sättet att hjälpa studenterna ur sin förvirring är, enligt min mening, att i undervisningen ägna god tid åt att tydliggöra att en balansräkning har en helt annan funktion än vad t.ex. en bouppteckning har och att visa hur balansräkningens ”mysterier” i själva verket är logiska följder av denna funktion.

2.2 Balansräkningens funktion

Balansräkningens funktion är att informera om en verksamhets ekonomiska läge ur perspektivet: Vilka resurser står till förfogande och vilket värde har de? Hur stor del av detta värde är redan så att säga in-tecknat, d.v.s. måste användas till att infria förpliktelser som medför ett resursutflöde? Hur stor förmåga har verksamheten att överleva en period av olönsamhet? Hur stor del av verksamhetens avkastning måste användas som ersättning till dem som finansierat verksamheten i rollen av borgenärer – återstoden utgör ju ägarnas avkastning på deras tillskjutna kapital. Slutligen skall balansräkningen informera om storleken av verksamhetens resultat under den aktuella redovisningsperioden. Det är viktigt att förstå att det inte är nödvändigt att upprätta en resultaträkning för att få fram resultatets storlek! Det räcker med att ha tillgång till balansräkningen från föregående redovisningsperiod. Den senaste redovisningsperiodens resultat utgörs nämligen av den under perioden uppkomna storleksförändringen hos de till verksamheten knutna nettoresurserna.⁹ Någon information om hur detta resultat har uppkommit kan balansräkningen däremot aldrig ge. Det gör istället resultaträkningen. Förhållandet att en verksamhets resultat kan beräknas på dessa båda sätt, beror på det samband som råder mellan resursförbrukning (och därmed resursställning) och resultat. Det är detta samband som redovisningsmetoden dubbel bokföring använder sig av på ett, enligt

⁹ Årets resultat = Resursernas nettovärde enligt årets balansräkning minus resursernas nettovärde enligt föregående års balansräkning. Resursernas nettovärde = Samtliga resursernas sammanlagda värde minus den del av detta värde som är ”in-tecknat” (måste användas för infriande av de i balansräkningen upptagna förpliktelserna).

min mening, genialt sätt! Det möjliggör t.ex. att inkomster och utgifter kan hänföras till korrekt tidsperiod¹⁰ och att storleken av såväl det av borgenärer satsade kapitalet som det av ägarna satsade kapitalet framgår av balansräkningen. I det senare fallet framgår det dessutom till vilken del det av ägarna satsade kapitalet utgörs av tillskjutet kapital respektive av vinstmedel som ägarna låtit kvarstå i verksamheten. Genom användning av dubbel bokföring kan företag dessutom realisera de i inkomstskattelagstiftningen lagfästa möjligheterna till att skjuta upp beskattningen av viss del av sin årsvinst till ett senare beskattningsår (beskattningssmässig periodisering av vinst).

2.3 Konsekvenser av tillgångar-skulder-förteckningars respektive balansräkningars skilda funktioner

- I en balansräkning förtecknas resurser – inte bara ägodelar (egendom). Detta medför att balansräkningens debetsida innehåller såväl poster som anger värdet av egendomsobjekt som poster vilka uteslutande är resultatet av bokföringsåtgärden balansering av utgifter.
- Alla tillgångar kan karaktäriseras som anskaffade och ännu inte helt förbrukade resurser. Ifall tillgången är ett egendomsobjekt, sker förbrukningen successivt under användningsåren. Detta betyder att anskaffningsutgifterna inte i sin helhet skall belasta verksamhetens resultat under anskaffningsåret, utan i portioner belasta resultatet för vart och ett av användningsåren. Det är detta som uppnås genom att resursen vid anskaffningen redovisas som tillgång och den årliga värdeminskningen i anledningen av användningen belastar årets resultat i form avskrivning.
- I en balansräkning förtecknas förpliktelse som kan antas komma att leda till resursutflöde – alltså inte enbart förpliktelse som för motparten utgör egendomsobjekt. Detta medför att balansräkningens creditsida innehåller såväl poster som anger värdet av (negativa) egendomsobjekt som poster vilka är resultatet av bokföringsåtgärden balansering av inkomster.

¹⁰ Detta sker genom bokföringsåtgärder av de slag som gemensamt kallas balansering av utgifter och inkomster (periodisering, aktivering, avskrivning/uppskrivning/nedskrivning).

- En balansräkning informerar om sannolikheten för att de förtecknade förpliktelseerna kommer att behöva infrias. Därför delas förpliktelseerna upp i tre kategorier: skulder, avsättningar och eventalförpliktelser. Balansräkningens funktion medför vidare att kategorin skulder är såväl snävare som vidare än den juridiska kategorin skulder.
- En balansräkning informerar om hur stor andel av resurserna som finansierats med medel som satsats med ägarrisk respektive med borgenärsrisk. Detta medför att balansräkningens kreditsida innehåller poster som anger värdet av redovisningssubjektets förpliktelser men också poster som inte alls, eller enbart till en viss del, uttrycker sådana förpliktelser. Alla poster som finns med under rubriken Eget kapital är poster som inte alls ger uttryck för redovisningssubjektets skulder. Medan det i posten Obeskattade reserver angivna beloppet utgör till ca 30 % en skatteskuld.
- Det egna kapitalets värde är alltså INTE värdet av redovisningssubjektets skuld till sina ägare. Det är istället det värde som återstår sedan värdet av redovisningssubjektets skulder har dragits från värdet av dess resurser, således värdet av vad som återstår av det kapital som ägarna har satsat i verksamheten. Eftersom verksamheter kan gå med såväl vinst som förlust, kan värdet Eget kapital vara positivt, noll eller negativt. Hur ett positivt värde skall fördelas mellan ägarna, bestäms således inte av vars och ens rättsliga relation till redovisningssubjektet utan av de rättsliga relationer de har till varandra i egenskap av ägare till redovisningssubjektet. Motsvarande gäller för fördelningen av ett negativt värde, d.v.s. hur stor kapitalförlust var och en av dem har att bära. Därför har jag valt att i min undervisning kalla den rättsliga relationen mellan delägarna för den inre associationen, i kontrast till den yttre associationen, d.v.s. den juridiska personen. Den inre associationen har sin grundreglering i aktiebolagslagen och bolagsordningen. Ytterligare reglering kan aktieägarna komma överens om via aktieägaravtal.

- De värden som i balansräkningen skall anges vid de poster som skall finnas under rubriken Eget kapital, är inte hänförliga till viss egendom. Aktiekapitalet är inte ett belopp på ett bankkonto eller den fastighet som har tillskjutits som apportegendom. Överkursfonden är ingen fond i bemärkelsen egendom eller kapital som har reserverats för något bestämt syfte. Alltså kan värdet aktiekapital eller värdet överkursfond inte beräknas genom värdering av egendom. Det kan inte framkomma på något annat sätt än som resultatet av bokföringsåtgärder på redovisningskonton.

3. FÖRESTÄLLNINGEN ATT BEGREPPET VÄRDE ÄR ENTYDIGT

Min erfarenhet är att studenterna utgår ifrån att ordet värde betyder det belopp som värdeobjektet skulle inbringa vid en försäljning. Underförstått tycks vara, att det är fråga om en försäljning på en marknad vars aktörer värderar de marknadsförda objekten utslutande utifrån den ekonomiska avkastning de förväntar sig att erhålla av objektet.

Dessa föreställningar utgör hinder på vägen till insikt om innebörden av termer som kvotvärde, substansvärde, anskaffningsvärde, bruksvärde, goingconcern-värde och slaktvärde. De skymmer dessutom förhållandet att försäljningsvärdet för andelar i associationer kan påverkas av att ägandet av andelar inte bara är en ekonomisk investering utan också en fråga om inflytande över och insyn i associationens verksamhet. Det är sådana inflytanden som förklarar varför aktier med olika röstvärde värderas olika.

Det gäller således att i undervisningen lyfta fram att värde alls inte är ett monistiskt begrepp utan ett pluralistiskt. Värde för vem: säljaren, köparen, brukaren, investeraren, daghandelsaktören, företagsstyckaren, affärsimperiebyggaren? Till vad skall värderingen användas: för att få underlag för att upprätta en bouppteckning inför bodelning, en konkursbouppteckning, en kontrollbalansräkning eller en årsredovisning; för att få ett beslutsunderlag inför ett köp eller en försäljning?

En avslutande randanmärkning: Det förefaller mig som om studenterna är i gott sällskap med lagstiftaren. Denne påbjuder inte sällan att viss egendoms värde skall anges eller läggas till grund för en beräkning av vad som tillkommer ett visst rättssubjekt. I äktenskapsbalken sker detta arton gånger, i ärvdabalken trettio gånger, i konkurslagen elva gånger och i lagen om företagsrekonstruktion fyra gånger. Ingen gång anges vilket slags värde som avses men ett fåtal gånger anges hur värderingen skall gå till.¹¹ I ärvdabalken anges på ett ställe att boutredningsman skall intyg att tillgångarna har ”värderats efter bästa förstånd”. I konkurslagen finns dels värderingsregeln ”uppskatta till skäligt belopp”, dels mer precisa värderingsregler för vissa slags fordringar och dels regeln ”upptas till noggrant uppskattade värden”. Den sistnämnda lokutionen återkommer i lagen om företagsrekonstruktion.

4. LIKA-RÄTT-PRINCIPENS KONSEKVENSER FÖR EN AKTIES VÄRDE (EKONOMISKT OCH I MAKTHÄNSEENDE)

I aktiebolagslagen 4 kap. 1 § står följande: Alla aktier har lika rätt i bolaget, om inte annat följer av 2-5 §§.¹² Detta innebär att var och en av aktierna har såväl samma ekonomiska värde (substansvärde, marknadsvärde) som maktvärde som vilken som helst av de andra aktierna (förutsatt givetvis att ingen av paragraferna 2, 3, 4 och 5 är tillämpliga). Så långt brukar principen inte välla studenterna några problem. Vårre blir det att förstå principens konsekvenser vid riktade nyemissioner, det vill säga det som kallas utspädningseffekten. Den som föreställer sig att juridiska normers konsekvenser aldrig kan bedömas med hjälp av de fyra räknesätten, ställs inför uppgiften att utan hjälp av enkel matematik förstå utspädningseffektens inverkan på aktiers ekonomiska värde och maktvärde.

¹¹ Se ÄB 20 kap. 6 § sista stycket, KL 5 kap. 13 § - 14 § och 7 kap. 13 § samt FrekL. 3 kap. 14 §.

¹² Det är värt att notera att det står lika rätt i bolaget och inte mot bolaget. Prepositionen i (istället för mot) pekar på att det inte är fråga om bolaget = aktiebolaget i betydelsen den juridiska personen (det yttre bolaget) utan om bolaget i betydelsen bolagsförhållandet mellan ägarna (det inre bolaget).

Utspädningseffekten uppträder så snart som redan befintliga aktieägare är uteslutna från möjligheten att teckna sig för nya aktier vid en nyemission. Det är alltså fråga om s.k. riktade emissioner.¹³

En riktad emission medför att de aktieägare som inte får delta i emissionen får se en minskning av sin andel av det totala röstetalet i bolaget. Antag att en aktieägare som inte fick delta äger aktier med ett sammanlagt röstvärde av 100 röster. Om det totala röstetalet före emissionen var 1 000, hade denne aktieägare 100 av dessa 1 000 röster, d.v.s. 10 %. Antag vidare att det totala röstetalet efter emissionen är 1 500 röster. Vår tänkte aktieägare innehar fortfarande 100 röster, men nu utgör dessa endast 6,67 % av det totala röstetalet.

Huruvida en riktad nyemission dessutom medför en värdeöverföring mellan de aktieägare som inte får delta och dem som deltar, beror på storleksförhållandet mellan aktiernas värde (beräknat som substansvärde alternativt marknadsvärde) före nyemissionen och hur stort tillskott som skall fullgöras av dem som tecknat aktierna i nyemissionen (emissionspriset).

Om vår tänkte aktieägares 100 aktier före nyemissionen hade substansvärdet 1000 kr per styck, var deras sammanlagda värde 100 000 kr och bolaget som helhet hade ett (substansvärde) som uppgick till 1000 (antalet aktier) gånger 1000 kr (substansvärde per aktie), d.v.s. 1 000 000 kr. Om de som tecknar nya aktier i den riktade emissionen måste tillskjuta 900 kr per aktie, blir det totala värdeökningen av bolaget 500 (antalet nya aktier) gånger 900 kr, d.v.s. 450 000 kr. Bolagets substansvärde är nu 1 450 000 kr. Eftersom varje aktie har lika rätt i bolaget, medför varje aktie rätt till en ettusenfemhundrededel av bolagets substansvärde, d.v.s. 1 450 000 kr dividerat med 1 500, vilket är 966,67 kr. De aktieägare som ej fick delta i emissionen förlorade således 33,33 kr per aktie, medan de som deltog i emissionen vann 66,67 kr per aktie.

¹³ En nyemission är riktad när den riktar sig till enbart dem som kan tillskjuta apportegendom, som är innehavare av bolagets konvertibla skuldebrev respektive teckningsoptioner eller ingår i en på annat sätt avgränsad grupp.

Om emissionspriset hade varit 1 000 kr, hade ingen värdeöverföring skett och värdeöverföringen hade gått åt motsatt håll, ifall emissionspriset hade överstigit 1000 kr.

Utspädningseffekten förklarar också varför fondemissioner av aktier, inte innebär en förmögenhetsökning för mottagarna av fondaktierna (de redan befintliga aktieägarna). Vid en sådan emission sker inga kapitaltillskott, d.v.s. att bolagets substansvärde är detsamma direkt efter som direkt före emissionen. Däremot har antalet aktier ökat. Alltså har substansvärdet per aktie minskats. Vad som har hänt är att det sammanlagda substansvärdet, av en viss aktieägares samtliga aktier i bolaget, är oförändrat men fördelat på fler aktier än förut.

Utspädningseffekten förklarar dessutom varför rätten att delta i fondemissioner (fondaktierätt) respektive nyemissioner (teckningsrätt) har ett ekonomiskt värde. Som framgått ovan medför utspädningseffekten att de redan före emissionen existerande aktierna får sitt värde minskat medan de nya aktierna får ett värde som överstigit emissionspriset. Detta innebär att den som före emissionen inte är aktieägare men ändå vill få delta i emissionen är villig att betala för den rätten. Samtidigt är den som redan är aktieägare men inte vill delta i emissionen villig att kompensera sig för utspädningseffekten genom att sälja den teckningsrätt som följer med att han är aktieägare.

5. ABSTRAKTIONEN ANDEL I EN ASSOCIATION

Som delägare/medlem i en association har man andelsrätt i associationen, d.v.s. vissa bestämda rättigheter och skyldigheter gentemot var och en av de övriga delägarna/medlemmarna. För att sådan andelsrätt skall kunna byta ägare, måste andelsrätt dels ha egenskapen att vara ett egendomsobjekt, dels vara mätbar. Så är fallet med andelsrätt i associationer som är juridiska personer. Den måttenhet som valts är andel. Redan det förhållandet att ordet andel inte är något annat än benämningen på en måttenhet, precis som orden centimeter, kilo, hektar, bar och newton, är svårsmält för många studenter. Förvirringen minskar inte av att måttenheten andel kallas

för aktie när det gäller aktiebolag, för andel ifråga om kooperativa ekonomiska föreningar liksom när det kommer till handelsbolag/kommanditbolag.

Men därmed är det inte slut med förvirringsmomenten. I ett aktiebolag utgör 1 andel en fixerad procentandel av bolagets värde och varje andel har därför (i princip) samma värde. 1 andel är dessutom odelbar, d.v.s. det är inte möjligt att förvärva delar av en andel. I en kooperativ ekonomisk förening är det precis tvärtom: 1 andel utgör en över tid skiftande procentandel av föreningens värde, andelarna har därför olika värde, och det är möjligt att förvärva delar av en andel. Även andelar i handelsbolag utgör en över tid skiftande procentandel av associationens värde, varför andelarna har olika värde men de är, i likhet med andelar i aktiebolag, odelbara.

6. SLUTORD

Här kommer mitt recept för hur man snabbast hjälper studenterna att komma ur sin förvirring.

Kontrastera ekonomspråkets och juridikspråkets termer mot varandra: I vad mån är deras betydelseområden överlappande? Exakt vilka delar av en viss terms betydelseområde är det som skiljer den från samma term inom det andra språket? För egen del talar jag om att studenterna behöver bli tvåspråkiga.

Inskärp att en balansräkning alls inte är en beskrivning av samma sort som en bouppteckning. Tydliggör balansräkningens funktion och koppla samman denna funktion med var och en av balansräkningens särdrag (i förhållande till en bouppteckning).

Ta studenterna ur föreställningen att begreppet värde är entydigt. Visa hur någots värde påverkas av ur vems perspektiv värdefrågan betraktas och av vad värderingen skall användas till.

Demonstrera att principen om lika rätt får konsekvenser för aktiers ekonomiska värde. Tydliggör under vilka omständigheter utspädningseffekten uppkommer.

Visa vilka juridiska konsekvenser som låter sig redas ut med hjälp av enkel matematik. Ge dem många övningsexempel och var noga med att ge dem fyllig återkoppling på lösningarna.

Uppmärksamma studenterna på skillnaden mellan frågan Hur stor andel i bolaget/föreningen har du respektive Hur många andelar har du? Ställ frågor som: A äger 20 procent av AB Duett/ Duett ek.för/ HB. Hur många aktier/insatser/andelar i aktiebolaget/den kooperativa ekonomiska föreningen/handelsbolaget äger A? Tala om att du är fullt villig att ge dem ytterligare information om omständigheter som de måste känna till för att kunna besvara frågorna, förutsatt att den som frågar anger exakt vilka omständigheter som informationen skall avse.